

СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ

*Білецький М. І., Котик Л. І., Ванда І. В.**Львівський національний університет імені Івана Франка*

Метою статті є розгляд методичних аспектів викладання “Соціальної географії”. Дослідження включало огляд методичних напрацювань та найважливіших посібників з наукової галузі. Розкрито структуру дисципліни на основі навчальної програми та авторського посібника. Обґрунтовано розподіл на змістовні модулі, розглянуто їхнє тематичне наповнення, розподіл годин між лекціями, практичними і семінарськими заняттями та самостійною роботою. Наведено особливості методичної роботи із студентами. Сформульовано компетенції як результуючий компонент вивчення дисципліни студентами. Україно- та студентоцентризм виділено як винятково важливі особливості сучасного викладання “Соціальної географії”.

Ключові слова: соціальна географія; викладання; компетенції; україноцентризм; студентоцентризм.

Вступ. Зважаючи на зростання значення ролі людського чинника в сучасному економічному та суспільному розвитку, увага до освітнього процесу у вищій школі як інституту, що формує людський потенціал [3], зростає. Соціальна географія є базовою навчальною дисципліною підготовки фахівців з географії, що має навчальне, виховне та пізнавальне значення. Засвоєні студентами знання, навички та вміння дозволяють орієнтуватися в стрімкому розвитку суспільства, реалізовуватися людині як особистості. Актуалізація основ викладання соціальної географії зумовлена тим, що донедавна в структурі суспільної (соціально-економічної) географії переважала економічна географія, а соціально-географічним процесам і явищам відводили другорядну роль. Соціологізація та гуманізація географічної науки зумовлює зміну акцентів у навчальному процесі.

Методика. При викладанні дисципліни базовими є посібниками українських географів проф., д-ра екон. наук Я. Б. Олійника та проф., д-ра геогр. наук А. В. Степаненка [6], проф., д-ра геогр. наук О. Г. Топчієва [9], проф., д-ра геогр. наук О. І. Шаблія [10], проф., д-ра екон. наук Л. Т. Шевчук [12], а також провідний американський підручник проф. Г. де Блія та проф. П. Муллера [2]. Їхні положення є науковим забезпеченням дисципліни. Методичні аспекти визначаються відповідними положеннями щодо підготовки фахівців у сфері географії, норм та традицій вищої університетської освіти, профілю освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” та вимог Болонського процесу. Використано досвід проф., д-ра екон. наук Л. Т. Шевчук [11] та канд. геогр. наук І. І. Ранці [7] у читанні цього предмета, методичні основи викладання “Соціальної географії” в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна [5].

Опрацювання наукових та методичних джерел, підготовка авторським колективом власного навчального посібника [1] сформували

потребу узагальнення аспектів викладання соціальної географії у процесі здобуття вищої освіти.

Виклад матеріалу. “Соціальна географія” — навчальна дисципліна, яку у Львівському національному університеті імені Івана Франка вивчають студенти географічного факультету першого курсу денної та заочної форм навчання напряму “географія” освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр”. Вона тісно пов’язана з предметом “Основи загальної суспільної географії”, який студенти слухають водночас. До 2007 р. дисципліна вивчалася студентами третього курсу, і у навчальному процесі можна було опиратися на вже отримані у вищій школі конкретно-наукові компетенції. Зміна семестру викладання визначає низьку методичних особливостей освітнього процесу. Зараз формування комбінації соціально-та суспільно-географічних знань, розумінь, умінь, цінностей, інших особистих якостей, котрі описують результати навчання, відбувається одночасно, що посилює міжпредметні зв’язки.

Важливим завданням “Соціальної географії” постає формування наукової мови студентів, оволодіння ними термінами, поняттями, якими оперують географи в усіх циклах освіти. Це визначає постановку таких завдань дисципліни: ознайомити студентів із питаннями, що стосуються об’єкта, предмета, законів і закономірностей, особливостей історичного розвитку та головних наукових положень соціально-географічної науки; визначити геопросторові особливості соціально-географічних процесів у різних сферах: культури та людської поведінки, сакральної, медичній, освітній (головно, на прикладі України); вивчити методики комплексного соціально-географічного аналізу територіальних суспільних систем різного просторового рівня (зокрема, локального та регіонального); висвітлити сучасні соціально-географічні риси та чинники їхнього формування у світі, Європі, Україні.

Прослуховування дисципліни, за діючим планом підготовки бакалаврів географії у Львівському національному університеті імені Івана Франка, оцінюється у 23 кредити ECTS. Зазначимо, для прикладу, що в американських університетах дисципліна має 5–8, в європейських – 3–4, в українських – 1–2 кредити [4, с.15]. Проблемним питанням у методиці викладання “Соціальної географії” залишається розподіл годин за видами діяльності (див. табл.): самостійна робота є рівною аудиторній. Це позитивно у контексті індивідуалізації освітнього процесу, розвитку навиків самонавчання та самовдосконалення, врахування потреб студентів. З досвіду викладання, виділеного часу є достатньо для підготовки до практично-семінарських занять та опитувань, проте не досить для опрацювання додаткової літератури, дослідницької діяльності. Проте, на нашу думку, збільшення кількості лекційних та практично-семінарських занять дозволяє підвищити якість оволодіння матеріалом, застосовувати викладачем таких навчальних методів, як читання проблемних лекцій, семінарів в активній формі тощо.

Пропонована побудова дисципліни відображає структуру соціальної географії як однієї з основних наукових дисциплін суспільної географії [10, с. 25–27]. Увесь зміст розділено на три тематичні змістові модулі: “Загальна соціальна географія”, “Спеціальна соціальна географія” та “Регіональна соціальна географія”. Подальше реформування вищої освіти в Україні вимагає зменшення кількості дисциплін при збільшенні кількості годин на їхнє опанування (навіть при зменшенні навантаження 1 кредиту з 36 до 30 годин). Зміст курсу є чітко структурований, його обсяг можна легко розширювати, а також варіювати теми. Вибір наповнення дисципліни (як лекційного матеріалу, так і практично-семінарських занять) відображає сучасний розвиток науки, а також реалії сьогодення світового, регіонального та державного розвитку, що вимагає постійної актуалізації та доповнення навчального матеріалу.

Лекційна частина курсу охоплює вивчення загальних питань, що стосуються об’єкта, предмета, законів і закономірностей, особливостей історичного розвитку та головних наукових положень соціально-географічної науки. Семінарські та практичні заняття спрямовані на поглиблення змісту головних тем лекційної частини курсу через вивчення геопросторових особливостей соціально-географічних процесів у різних сферах: культури та людської поведінки, сакральної та медико-соціальної, а також вивчення методики комплексного соціально-географічного аналізу різних територіальних суспільних систем (села, міста, району, регіону).

Унаслідок вивчення дисципліни студент повинен *знати*: трактування категорій соціальної географії; значення термінів, які використовують у соціальній географії та суміжних науках; географічні закономірності соціальної сфери суспільства та окремих її складових на території України, Європи, світу; особливості соціально-географічного прояву концепцій соціального простору та часу, географічного та економічного детермінізму; *уміти*: пояснювати предметну сферу дослідження соціальної географії, а також дисциплін: біхевіористська географія, медична географія, радикальна географія, рекреаційна географія, сакральна географія, географія способу життя, географія повсякденного життя, географія якості життя тощо; аналізувати соціально-географічні явища та процеси з використанням конкретно-наукових методів: позиційної редукції, побудови аноморфованих та ментальних карт; пояснювати особливості та виявляти чинники територіального поширення і геопросторової організації соціально-географічних явищ та процесів на підставі картографічної або статистичної інформації різного просторового рівня (локального, субрегіонального, національного, макро-регіонального, глобального); описувати соціально-географічний портрет локальної території (села, міста, мікрорайону), використовуючи результати власних спостережень та польові дослідження; орієнтуватися в потоці соціально-географічної інформації; *володіти*: знаннями з предметної сфери дослідження соціальної географії; навиками складання та аналізу соціально-географічних карт; уміннями інтерпретувати територіальні відмінності розвитку й поширення соціально-географічних явищ та процесів.

Вивчення курсу забезпечить формування у студентів системи компетенцій, які є критеріями оцінки якості знань з курсу [8, с. 9]: *соціально-особистісні* (здатність учитися; здатність до критики і самокритики; креативність, здатність до системного мислення; наполегливість у досягненні мети; турбота про якість виконаної роботи; толерантність, коректність; екологічна грамотність; відкритість і чуйність до різноманіття), *інструментальні* (здатність до письмової й усної комунікації рідною мовою; знання іноземної мови; навика роботи з комп’ютером; навика управління інформацією; дослідницькі навика), *загально-наукові* (базові уявлення про соціально-географічні явища й процеси, що сприяють: розумінню причинно-наслідкових зв’язків розвитку суспільства; розвитку умінь їхнього використання у професійній і соціальній діяльності, базові знання в галузі необхідні для освоєння загально-професійних

Розподіл годин дисципліни “Соціальна географія” за видами діяльності

Номер теми	Назва змістового модуля та теми	Кількість годин		
		лекцій	практичних та семінарських	самостійної роботи
<i>Змістовий модуль 1. Загальна соціальна географія</i>				
1.	Теоретично-основні соціальної географії	2	2	4
2.	Зміст і методи соціальної географії	2	2	4
<i>Змістовий модуль 2. Спеціальна соціальна географія</i>				
3.	Основи медичної, рекреаційної та біхевіористської географії	2	2	4
4.	Основи сакральної географії та географії культури	2	2	4
5.	Основи географії сфери послуг та соціальної інфраструктури	4	4	8
<i>Змістовий модуль 3. Регіональна соціальна географія</i>				
6.	Основи соціальної географії світу	2	2	4
7.	Основи соціальної географії Європи	2	2	4
8.	Основи соціальної географії України	2	2	4
<i>Всього</i>		<i>18</i>	<i>18</i>	<i>36</i>

дисциплін); *професійні* (базові уявлення про теорії, методи, поняттєво-термінологічний апарат соціальної географії, структуру науки, напрями її прикладних досліджень; володіння описовими, картографічними, статистичними методами дослідження соціальної географії; здатність використовувати професійно-профільні знання для прогнозування функціонування соціальних систем локального та регіонального рівнів у просторі й часі, висвітлення нових проблем соціальної географії, розробки державної і регіональної соціальної політики).

Принцип україноцентризму, загальноприйнятий у львівській суспільно-географічній школі, в умовах сучасної соціально-політичної ситуації в державі, порушення територіальної цілосності, посилення та протиставлення регіональних ідентичностей постає важливою особливістю викладання. Так, практичні роботи другого змістовного модуля опираються на матеріали у розрізі України. При вивченні регіональної соціальної географії у студентів формується бачення місця, соціо-культурних особливостей держави у контексті макрорегіонів світу, і Європи зокрема.

Студентоцентризм як новий акцент сучасної вищої освіти [8, с. 4] також враховано: створено умови для оволодіння дисципліною. Розроблено практично-семінарські заняття відповідно до вимог кредитно-модульного навчання. Виділено такі елементи, як: знати, вміти, завдання роботи, література, методичні вказівки, завдання та вправи

для самостійної роботи, запитання та завдання для роздумів, додатки (з вихідними матеріалами), запитання для перевірки знань. Матеріали, необхідні для підготовки студентів, наявні у науковій бібліотеці ЛНУ імені Івана Франка та у Інтернет – мережі; зроблено копії з навчальної літератури (у вигляді зшитків для читання) обмежено доступної для студентів. Цінується час студента на занятті та поза ним. Завдання практичних робіт частково виконуються (обговорюються) в аудиторії на занятті, зокрема текстові характеристики. На самостійну роботу виносяться графічне оформлення. Подібні особливості організації роботи впливають і на оцінювання діяльності: активність, формулювання суджень студентів фіксується у журналі викладача. Таким чином, незважаючи на наявність 4–6 завдань у роботі, студент не перевантажений роботою; знає вимоги викладача до знань та вмінь, необхідних для опанування теми.

Висновки. Соціальна географія – дисципліна, оволодіння компетенціями якої дозволяє студентам краще орієнтуватися в особливостях сучасної ситуації у світі, регіонах, Україні та її частинах. Розроблена структура курсу, що відображає склад соціальної географії як науки з виділенням теоретичного ядра, просторових і галузевих аспектів, є важливою методологічною особливістю. Це дозволяє використання програми дисципліни у інших вищих закладах освіти, легко збільшувати кількість годин впровадженням тем з вивчення інших галузевих напрямків та просто-

рових зрізів соціальної географії. Надзвичайно актуальним залишається принцип україноцентризму як з позиції формування компетенцій, так і світогляду студентів.

Практичний досвід та огляд літератури із викладання “Соціальної географії” дозволяє окреслити кілька дидактичних проблем для подальших студій: відмінності у трактуванні об’єкту, предмету, змісту, структури соціальної географії як науки; недостатня кількість аудиторних годин у великій кількості випадків, обмеженість доступної новітньої літератури тощо.

Список літератури

1. Білецький М.І. Соціальна географія : навч. посібник / М. І. Білецький, І. В. Ванда, Л. І. Котик. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 468 с.
2. Блій Г. де. Географія: світи, регіони, концепти : [пер. з англ.; передмова і розділ “Україна” О./ І. Шаблія] / Г. де Блій, П. Муллер. – К.: Либідь, 2004. – 740 с.
3. Закон України “Про вищу освіту” від 01.07.2014 р. [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua/go/1556-18.
4. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі : навч. посібник / В. М. Нагаєв. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
5. Немець Л. М. Особливості викладання дисципліни “Основи соціальної географії” / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда // Наукові пошуки географічної громадськості : минуле, сьогодення, майбуття : [матеріали Всеукр. наук. – практич. конф., присвяченої 75-річчю утворення Луганської області ; відп. ред. Ю. О. Кисельов]. – Луганськ: ДЗ ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2013. – С. 287–293.
6. Олійник Я. Б. Вступ до соціальної географії : навч. посібник / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. — К. : Знання, 2000. – 204 с.
7. Ранця І. І. Програма та методичні вказівки до семінарських занять з курсу “Соціальна географія” для студентів географічного факультету / І. І. Ранця, І. В. Ванда, Л. І. Котик. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 84 с.
8. Стратегія та сучасні тенденції розвитку університетської освіти України в контексті Європейського простору вищої освіти. – Київ, 2010. – 11 с. [Електронний ресурс] / Сайт Міністерства освіти України. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/strateg.doc.
9. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2009. – 544 с.
10. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії : підручник / О. І. Шаблій. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 444 с.
11. Шевчук Л. Т. Програма та методичні вказівки до спецкурсу “Соціальна географія” / Л. Т. Шевчук. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 30 с.
12. Шевчук Л. Т. Соціальна географія : навч. посібник / Л. Т. Шевчук. – К. : Знання, 2007. – 349 с.

Билецкий М.И., Котык Л.И., Ванда И.В. Социальная география: методический аспекты преподавания. Раскрыта структура дисциплины “Социальная география” на основе учебной программы. Обоснованно деление на содержательные модули, рассмотрены их тематическое наполнение, распределение времени между лекциями, практическими и семинарскими занятиями. Сформулированы компетенции как результирующий компонент изучения дисциплины студентами. Украина-и студентоцентризм выделены как исключительно важные особенности современного преподавания “Социальной географии”.

Ключевые слова: социальная география, преподавание, компетенции, украиноцентризм, студентоцентризм.

Biletskyy M., Kotyk L., Vanda I. Social Geography: Methodical Issues of Teaching. To consider methodical aspects of discipline “Social Geography” teaching is the purpose of paper. Research is based on manuals and most significant textbooks on Social Geography. The structure of discipline based on curriculum at Ivan Franko National University of Lviv is enlighten. Division into three modules – General, Special and Regional Social Geography, – due the structure of science, is substantiated. In addition, their thematic content, dividing learning hours between lectures, practical and seminars, and individuals work are presented. Competencies of students as resulting component of discipline learning under Bologna process are formulated. Ukraine-centered and student centered approaches are highlighted as crucial features of modern teaching of “Social Geography”. Existing problems in teaching of discipline in high school are directed as further research topic.

Key words: social geography; teaching; competencies; Ukraine-centered approach; student-centered approach.